

KOSGEB DESTEKLERİNİN, DESTEKLERİ KULLANAN İŞLETMELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİNGÖL İLİ UYGULAMASI

Yavuz TÜRKAN¹, Özgür DEĞİRMENÇİ²

Geliş: 13.12.2017 Kabul: 15.12.2017

DOI: 10.29029/busbed.365207

Öz

Çalışmada kamu destekleri konusunda KOBİ'lere referans kaynak oluşturacak destek haritasının çizilmesi, kamu desteğinin ne olduğu konusunda farkındalığın oluşturulması ve kamu desteklerinden yararlanma düzeylerinin artırılması için önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırmada, araştırmacı kitle olarak Bingöl'de faaliyet gösteren KOBİ niteliğindeki işletmelerden 47 adet örneklem üzerinde anket uygulanmış, işletme özelliklerine göre kamu destekleri ve KOSGEB desteklerinden yararlanma, başvuru durumları ve sürecin geneline ilişkin yaşanan adımların birbirleriyle olan ilişkileri ortaya konulmuştur. KOSGEB Yeni Girişimci Desteği kapsamında kurulan işletmelerin karşılaştıkları sorunların incelendiği bu alan araştırmasında, ankete katılan girişimcilerin büyük bir kısmının mevzuatı anlamakta güçlük çektiği ve bürokratik işlemlerin çok büyük sorun olup, vakit kaybına sebep olduğunu belirtilmiştir. Çalışma sonuçlarına dayanılarak; KOBİ'lerin mevcut sorunlarına özellikle de finansal sorunlarına yönelik uzun vadeli, akılcı ve verimliliği artırmaya yönelik politikaların oluşturulması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Şeffaflığın sağlanabilmesi, teknolojik altyapıların geliştirilmesi, vergi ve bürokrasi yüklerinin azaltulabilmesi için gerek devlet gerekse özel kuruluşların işbirliği içerisinde çalışması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, KOSGEB, Destek, Bingöl

1 Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye, yturkan@bingol.edu.tr

2 Müdür, Karlova Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Bingöl, Türkiye, ozgur433@myynet.com

SUPPORT OF KOSGEB, SUPPORTS USING THE EVALUATION OF BUSINESS AND THE CITY OF APPLICATION BİNGÖL

Abstaract

In this work, it was aimed to create a support map for public support, which would be a reference source for SMEs, to raise awareness of what public support is and to develop proposals to increase public support. In the research conducted, a survey was conducted on 47 samples from the SME-type enterprises operating in Bingöl as the research group. According to the characteristics of the enterprises, the relations between public support and KOSGEB support utilization, application cases and the general steps of the process have been determined. In this field study the problems encountered by the enterprises established under the KOSGEB New Entrepreneurship Support were examined and it was stated that most of the entrepreneurs who participated in the survey had difficulty in understanding the legislation and the bureaucratic process was a big problem and caused the loss of time. Based on the results of the study; It is an inevitable necessity to establish long-term, rational and efficient policies for SMEs' current problems, especially their financial problems. In order to ensure transparency, to develop technological infrastructure, to reduce the burden of taxes and bureaucracy, it has become necessary for the state and private institutions to work in cooperation.

Keywords: SME, KOSGEB, Support, Bingöl

1. GİRİŞ

Dünya’da ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik bakımdan yaşanan sürekli değişim ve gelişim çok farklı sahalarda kendini hissettirmekte olup, ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik şartlar, kamu harcamaları üzerindeki mali sınırlamalar, kamu hizmet standartlarının toplumun talep ve beklentilerine uygun olarak yükseltilmesi ihtiyacı, teknolojik gelişmeler, kamu hizmetlerinin sunumu ile maliyetlerinin yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır.

5 Mayıs 2009 tarihinde yenilenen KOSGEB Kuruluş Kanunu ile beraber imalat sektörünün yanında hizmet ve ticaret sektörlerindeki KOBİ’lere de destek vermeye başlayan KOSGEB ülkemizde KOBİ’lerden sorumlu ulusal bir kuruluş özelliğine kavuşmuştur. Aynı zamanda yeni tasarlanan destek modelleri ile konfeksiyon tarzından, “bende bu var, size uyarsa” şeklindeki bir yaklaşımla destekleri sunma mantığı yerine, terzi usulü yani KOBİ’lerin kendilerine özel ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda destek vermeye başlamıştır.

KOSGEB tarafından yürütülen destek programlarında KOBİ’lerin çıkarları düşünülse de sonuçta harcanan tüm kaynaklar vergi mükelleflerinden toplanan kamu

kaynaklarıdır. Yapılan değerlendirme çalışması sonucunda vergi mükelleflerine verdikleri vergilerin boşa harcanıp harcanmadığı konusunda bilgi sağlanmaktadır. Aynı zamanda KOSGEB üst yönetimine mevcut destek programlarının etkin olup olmadığı konusunda fikir vermektedir. Etkin olmayan programlarla ilgili düzeltici önlemler alınması veya programların kaldırılması konusunda yol gösterici olmaktadır.

KOBİ'ler geniş bir alanda faaliyet gösterdikleri için, bölgesel farklılıkların giderilmesi, mülkiyetin tabana yayılması, istihdam oluşturulması büyük önem taşımaktadır. KOBİ'lerin ekonomideki yeri, oluşturduğu istihdam, büyük işletmelere sağladıkları destek hizmetleri ve milli gelire sağladıkları katkı göz önüne alındığında, mutlaka desteklenmeleri gerekmektedir. KOBİ'lerin çeşitli teşvik ve desteklerle desteklenmesindeki amaç; büyük şirketlerle rekabet ve gelişimlerinin sağlanması yanında, KOBİ'lerin avantajlarından yararlanmak ve olumsuz yönlerini azaltmaktır. KOBİ'lerin teşvik ve desteklerden yararlanma düzeyleri, teşvik ve destek şekilleri, Türkiye'de ve diğer ülkelerde farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmamızda bu teşvik ve destekler incelenmiş, KOSGEB tarafından KOBİ'lere verilen çeşitli hizmet ve desteklerin KOBİ'lere etkisini belirleyebilmek için bir anket uygulaması yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde konuyla ilgili KOBİ'lere ışık tutacak sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. TÜRKİYE VE DÜNYA EKONOMİSİNDE KOBİ'LERE GENEL BAKIŞ

1.1. KOBİ'ler ve KOBİ Tanımları

KOBİ kavramı, daha çok emek yoğun çalışan, hızlı karar alma yeteneğine sahip, düşük düzeydeki yönetim giderleri ile ucuz üretim gerçekleştirebilen iktisadi teşebbüsleri ifade etmektedir. KOBİ'ler bağımsız bir yönetime sahip olup bulunduğu pazarı tam olarak hâkimiyeti altına alamayan yöresel işletmelerdir (İraz, 2005:216).

KOBİ'ler, çalışma yöntemlerindeki esneklik sayesinde değişen piyasa koşulları ve teknolojik gelişmelere hızla uyum sağlayabilmektedir. Bürokratik olmayan; yalın ve yeniliklere açık yönetim tarzı, KOBİ'lere süratli karar alma ve uygulama avantajı sağlamaktadır. KOBİ'ler butik üretim sayesinde ürün farklılaşması sağlamakta ve büyük işletmelere ara malı temin ederek tedarik zincirini tamamlamaktadır. KOBİ'lerin bu özelliklerinden dolayı KOBİ'ler günümüzde, "büyüyemediği için küçük kalmış" işletmeler olarak değil "ekonomik kalkınmanın itici gücü" olarak değerlendirilmekte ve ülkelerin gelişme stratejilerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, 2011-2013:28).

1.2. KOBİ'lerin Ekonomik ve Toplumsal Yapıdaki Yeri ve Önemi

TÜİK Yıllık İş İstatistikleri 2010 yılı verilerine göre ülkemizde 250'den az çalışanı olan 2.318.692 girişim bulunmaktadır. Bu veri kaynağından, girişimlerin

sektör ve illere göre dağılımı da elde edilmektedir. Çalışan sayısı bilgisinin yanında satış hâsılatı ve bilanço değerlerini de içerecek şekilde düzenli yayınlanan başka veri bulunmadığından, TÜİK Yıllık İş İstatistikleri verisinde 250'den az çalışanı olan girişim sayısı, toplam KOBİ sayısı olarak kabul edilmektedir (TÜİK Yıllık İş İstatistikleri : 2010).

Son yıllarda olduğu gibi önümüzdeki dönemde de ülkemizdeki tarım istihdamının azalması, sanayi ve hizmetlerdeki istihdamın artması beklenmektedir. Hem tarımdan çıkan hem de nüfus artışı ile oluşacak işgücünün, sanayi ve hizmet sektörlerindeki KOBİ'lerde istihdam edilecek olması, bu kesime yönelik politikaların önemini daha da artırmaktadır (Cansız, 2008: 33).

2. KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME İDARESİ BAŞKANLIĞI (KOSGEB) VE DESTEKLERİ

1990 yılında 3624 sayılı Kanun ile kurulmuş olan KOSGEB, bu tarihten günümüze kadar, sadece imalat sanayi KOBİ'lerine hizmet ve destekler vermiştir. Ancak, ülkemizde imalat sanayi sektörü dışındaki sektörlerin ekonomik katma değer üretme ve istihdam yaratma potansiyelinin artması ve imalat sanayi dışındaki sektörlerdeki KOBİ'lerden gelen talepler, KOSGEB'in hedef kitlesini tüm KOBİ'leri kapsayacak şekilde genişletmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda "3624 sayılı KOSGEB Kuruluş Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 5891 sayılı Kanun'un 5 Mayıs 2009 tarih ve 27219 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle, hizmet ve ticaret sektörlerindeki KOBİ'ler de KOSGEB hedef kitlesine dâhil edilmiş ve KOSGEB ülkemizin KOBİ'lerden sorumlu ulusal kuruluşu niteliğine kavuşmuştur (KOSGEB Stratejik Planı 2011-15, 2011:20-21).

05.05.2009'da yayımlanan 5891 sayılı Kanun ile KOSGEB hedef kitlesi hizmet ve ticaret sektöründeki KOBİ'leri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. KOSGEB'in yeni hedef kitlesine sunulacak destek ve hizmetlere ilişkin mevzuat çalışmaları 2010 yılında tamamlanmış ve KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği 15.06.2010 tarih ve 27612 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanmıştır.

3. KOSGEB DESTEKLERİNİN, DESTEKLERİ KULLANAN İŞLETMELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİNGÖL İLİ UYGULAMASI

Bingöl ilinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler üzerinde KOSGEB destek ve hizmetlerinden yararlanmaları ile ilgili yapılan anket çalışmasına dayalı araştırma, analiz ve sonuçları aşağıda belirtilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmamızda KOSGEB hakkında bilgi, sorunların belirlenmesi, mevzuat ile ilgili hususlarda görülen aksaklıkların tespit edilmesi ve KOSGEB ile ilgili taleplerin tespiti amaçlanmıştır. Tespit edilen sorunlara çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Yapılan araştırmada, araştırmacı kitle olarak Bingöl’de faaliyet gösteren KOBİ niteliğindeki işletmeler olmuştur. Bu işletmelerden 47 adet örneklem üzerinde anket uygulanmış olup, işletme özelliklerine göre kamu destekleri ve KOSGEB desteklerinden yararlanma, başvuru durumları ve sürecin geneline ilişkin yaşanan adımların birbirleriyle olan ilişkilerinin anlamlı olup olmadığı araştırılmıştır. Örneklem seçilirken işletmelerin kamu desteklerinden faydalanıp faydalanmamış olmaları, KOSGEB veri tabanına kayıtlı olup olmadıkları veya destekler hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarına durumlarına bakılmaksızın uygulama yapılmıştır. Bu saha çalışmasında girişimci ve işletmelere veri toplama yöntemi olarak anket formuyla anket yöntemi uygulanmış olup, anketin muhteviyatı, anketin niçin yapıldığı ve anketin yapılma amacı gibi konular bire bir görüşmelerle işletme yetkililerine anlatılmıştır. Böylelikle araştırmaya mümkün olan en üst seviyede katılım sağlanmaya çalışılmıştır.

3.3. İşletmelerin Faaliyet Konuları

İşletmelerin faaliyet konularına bakıldığında belli bir sektörde yoğunluk olmadığı, her sektörden işletmelerin olduğu tespit edilmekle birlikte yönetim biçimleri ve yaşanan sorunlar dikkate alındığında benzerlikler görülmektedir.

3.4. Araştırmanın Yöntemi ve Soruların Niteliği

Araştırmada KOBİ’lerin yapısal ve yönetim durumlarını içeren sorularla birlikte, KOSGEB’in küçük ve orta ölçekli işletmelere vermekte olduğu çeşitli desteklerin küçük işletmeciye ne gibi bir etkisinin olduğunu belirleyecek sorular hazırlanmıştır. İşletmelerin faaliyet konuları, işletmelerin kuruluş yerleri, kuruluş yılı ve hukuki statüleri, işletme yönetimi ve insan kaynakları, işletmelerin ölçeksel dağılımı, yönetici ve çalışanların eğitim düzeyleri ile KOSGEB destekleri ile ilgili çeşitli sorular sorulmuştur.

3.5. Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi Ve Verilerin Analizi

Araştırma sonuçlarına göre elde edilen 47 verinin değerlendirilmesi bilgisayarda SPSS 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences) istatistik programında yüzde analizi kullanılarak yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda elde edilen verilerin analizi ve değerlendirilmesi aşağıdaki tablolarda ayrıntılı olarak verilmiştir.

3.5.1. Cinsiyet

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere anketi cevaplayan 47 girişimcinin %89,4'ü erkektir. Diğer taraftan anket sorularını cevaplayan girişimcilerden %10,6'ü kadındır (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kadın	5	10,6	10,6	10,6
Erkek	42	89,4	89,4	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.2. Yaş Aralığı

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere anket formu dolduran 47 girişimciden sadece %17'lik kısmı 24 yaş ve altı aralığındadır. Diğer taraftan %40,4 kısım ise 25-30 yaş aralığındaki girişimcilerden oluşmaktadır. 31-35 yaş aralığı ile 36-40 yaş aralığında olan girişimcilerin oranları %17 ile aynı düzeydedir. Geriye kalan %8,5'lik kesim ise 41-45 yaş aralığındaki girişimcilere aittir. Araştırmaya göre, girişimciliğin orta yaş grubunda daha ileri düzeyde olduğunu söyleyebiliriz (Tablo 2)

Tablo 2: Katılımcıların Yaş Aralığı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
24 ve Altı	8	17,0	17,0	17,0
25-30	19	40,4	40,4	57,4
31-35	8	17,0	17,0	74,5
36-40	8	17,0	17,0	91,5
41-45	4	8,5	8,5	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.3. Eğitim Durumu

Girişimcilerin %31,9'u ilköğretim mezunudur. Ortaöğretim mezunu olan girişimcilerin oranı ise %48,9'dur. Lisans mezunu olan girişimcilerin oranı ise %19,1'dir. Bu sonuçlar doğrultusunda ortaöğretim üstü olan insanlarda girişimci olma eğilimi daha azdır. (Tablo 3)

Tablo 3: Katılımcıların Eğitim Durumu

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
İlköğretim	15	31,9	31,9	31,9
Lise	23	48,9	48,9	80,9
Üniversite	9	19,1	19,1	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.4. İşletmelerin Hukuki Statüsü

Anketi yanıtlayan 47 girişimcinin kurmuş oldukları işletme statüsüne ilişkin vermiş oldukları cevaplar analiz edildiğinde %61,7'lik kısmı şahıs işletmesi şeklindedir. Şahıs işletmesinin bu kadar yüksek bir oranda kurulması gerçekten yüksek bir orandır. Kurulan işletmelerden sadece %21,3'ü limited şirkettir. Kurulmuş olan işletmelerin %4,3'ü anonim şirket ve kalan %12,8'lik kısım diğer şekilde cevaplandırılmıştır (Tablo 4)

Tablo 4: İşletmelerin Hukuki Statüsü

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Anonim Şirketi	2	4,3	4,3	4,3
Limited Şirket	10	21,3	21,3	25,5
Şahıs	29	61,7	61,7	87,2
Diğer	6	12,8	12,8	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.5. İşletmelerin Faaliyet Yılları

Anket çalışmasına katılan kuruluşların %8,5'i 0-2 yıl arasında, %34'ü 3-5 yıl arasında, %31,9'u 6-10 yıl arasında, %21,3'ü 11-15 yıl arasında ve %4,3'ü 16 yıl ve üzerinde faaliyet göstermektedir. (Tablo 5)

Tablo 5: İşletmelerin Faaliyet Yılları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-2 yıl	4	8,5	8,5	8,5
3-5 yıl	16	34,0	34,0	42,6
6-10 yıl	15	31,9	31,9	74,5
11-15 yıl	10	21,3	21,3	95,7
16 ve üzeri	2	4,3	4,3	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.6. İşletmelerde Çalışan Kişi Sayısı

Anket çalışmasına katılan kuruluşlarda %78,7'si 1-9 arası çalışan kişi olduğu tespit edilmiştir. %19,1'i 10-49 arasında ve kalan %2,1'i 50-249 arasında çalıştığı tespit edilmiştir. Buna göre eleman çalıştıran işletmelerin büyük çoğunluğu az sayıda kişi çalıştırmaktadır. (Tablo 6)

Tablo 6: İşletmelerde Çalışan Kişi Sayısı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1-9 arası çalışan	37	78,7	78,7	78,7
10-49 arası çalışan	9	19,1	19,1	97,9
50-249 arası çalışan	1	2,1	2,1	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.7. İşletmelerde İl Dışına Satışlar

Anket çalışmasına katılan kişilere sorulan “İşletmenizde il dışına satış yapılmakta mıdır?” sorusuna %44,7’si “evet” derken %55,3’ü “hayır” dediği tespit edilmiştir. Sonuçlara göre işletmelerin yarısına yakınının il dışına satış yaptığı görülmüştür. (Tablo 7)

Tablo 7: İşletmelerin İl Dışına Satışları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	21	44,7	44,7	44,7
Hayır	26	55,3	55,3	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.8. İşletmenin Muhasebe/Finansman Birimi

Anket çalışmasına katılan kişilere sorulan “İşletmenizde Muhasebe/Finans birimi bulunuyor mu?” sorusuna %61,7’si “evet” derken %38,3’ü “hayır” dediği tespit edilmiştir. Sonuçlara göre çoğu işletmede muhasebe biriminin bulunduğu tespit edilmiştir.(Tablo 8)

Tablo 8: İşletmelerin Muhasebe/Finansman Birimi Varlığı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	29	61,7	61,7	61,7
Hayır	18	38,3	38,3	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.9. İşletmenin En Yüksek Maliyet Alanı

Yapılan çalışma sonucunda işletmelerin en yüksek maliyet alanları olarak %36,2’lik payla diğer maliyetler, %29,8’lik payla pazarlama, %14,9’lik payla personel, %10,6’lik payla hammadde, %6,4’lik payla dağıtım ve %2,1’lik payla enerji olarak tespit edilmiştir. (Tablo 9)

Tablo 9: İşletmenin En Yüksek Maliyet Alanı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hammadde	5	10,6	10,6	10,6
Personel	7	14,9	14,9	25,5
Dağıtım	3	6,4	6,4	31,9
Pazarlama	14	29,8	29,8	61,7
Enerji	1	2,1	2,1	63,8
Diğer	17	36,2	36,2	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.10. İşletmenin Sorunları

İşletmelerde karşılaşılan sorunlar araştırıldığında %27,7'lik payla finansman olarak karşımıza çıkıyor. Verilen diğer cevaplarda ise %14,9'lik payla nitelikli insan kaynağı eksikliği, %2,1'lik payla yetersiz teknoloji, %6,4'lik payla ham madde sorunları, %12,8'lik payla yüksek maliyetler, %17'lik payla yetersiz pazarlama faaliyetleri, %8,5'lik payla olumsuz rekabet ve %10,6'lik payla diğer sorunlar olarak belirlenmiştir. (Tablo 10)

Tablo 10: İşletmelerde Karşılaşılan Sorunlar

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Finansman	13	27,7	27,7	27,7
Nitelikli İnsan kaynağı eksikliği	7	14,9	14,9	42,6
Yetersiz Teknoloji	1	2,1	2,1	44,7
Hammadde sorunları	3	6,4	6,4	51,1
Yüksek Maliyetler	6	12,8	12,8	63,8
Yetersiz Pazarlama faaliyetleri	8	17,0	17,0	80,9
Olumsuz rekabet	4	8,5	8,5	89,4
Diğer	5	10,6	10,6	100,0
Genel Toplam	47	100,0	100,0	

3.5.11. İşletmenin Bingöl'de Olmasının Avantajı

İşletmenin Bingöl'de olmasının avantajları araştırıldığında %74,4'lik payla kamu teşvikleri olduğu görüldüğünden kamunun il içinde yatırım yapılmasını desteklediği ve bununla olumlu sonuçlandığı görülmüştür. Ayrıca diğer avantajlar olarak hammaddeye yakınlık %2,3'lik kısmı, nitelikli insan kaynağı temini %4,7'lik kısmı, güçlü teknoloji %7'lik kısmı, düşük maliyetler %7'lik kısmı, pazara yakınlık %2,3'lik kısmı ve diğer etkenler olarak %2,3'lik kısmın kapsadığı tespit edilmiştir.(Tablo 11)

Tablo 11: İşletmenin Bingöl’de Olmasının Avantajları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hammaddeye yakınlık	1	2,1	2,3	2,3
Nitelikli insan kaynağı temini	2	4,3	4,7	7,0
Güçlü teknoloji	3	6,4	7,0	14,0
Düşük maliyetler	3	6,4	7,0	20,9
Pazara yakınlık	1	2,1	2,3	23,3
Kamu teşvikleri	32	68,1	74,4	97,7
Diğer....	1	2,1	2,3	100,0
Genel Toplam	43	91,5	100,0	
Eksik Sistem	4	8,5		
Genel Toplam	47	100,0		

3.5.12. İşletmenin Bingöl’de Olmasının Dezavantajı

İşletmenin Bingöl’de olmasının dezavantajları araştırıldığında ise %25’lik payla hammaddeye uzaklık, %11,4’lik payla nitelikli insan kaynağı eksikliği, %4,5’lik payla yetersiz teknoloji, %18,2’lik payla yüksek maliyetler ve %40,9’lik payla pazara uzaklık olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre dezavantaj olarak görülen sebepler birbirine yakın olduğu görülmüştür. (Tablo 12)

Tablo12: İşletmenin Bingöl’de Olmasının Dezavantajları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hammaddeye uzaklık	11	23,4	25,0	25,0
Nitelikli insan kaynağı eksikliği	5	10,6	11,4	36,4
Yetersiz teknoloji	2	4,3	4,5	40,9
Yüksek Maliyetler	8	17,0	18,2	59,1
Pazara uzaklık	18	38,3	40,9	100,0
Genel Toplam	44	93,6	100,0	
Eksik Sistem	3	6,4		
Genel Toplam	47	100,0		

Yapılan uygulama çalışmasının bir diğer kısmını KOSGEB Desteklerinin, Destekleri Kullanan İşletmeler açısından değerlendirilmesi ile ilgili likert tarzı sorular oluşturmaktadır. Toplamda 18 maddeden oluşan ölçekte, yanıtlar “Katılıyorum”, “Kısmen Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Kısmen Katılmıyorum” ve “Katılmıyorum” derecelerinde 5’li likert tipinde sunulmuştur. Maddeler değerlendirilirken her soruya bir değişken başlığı verilmiş ve puanlamalar Tablo 13’te ki gibi ele alınmıştır.

Tablo 13: KOSGEB Desteklerinin, Destekleri Kullanan İşletmeler Açısından Değerlendirilme Puanları

Değişken Başlığı	SORULAR	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum
K1	KOSGEB destekleri hakkında işletmenin bilgi yeterlilik düzeyi	5	4	3	2	1
K2	KOSGEB Tanıtım Faaliyetleri Yeterliliği	5	4	3	2	1
K3	KOSGEB'in Bölge Ekonomisine Katkısı	5	4	3	2	1
K4	KOSGEB İçin Bürokratik İşlemler	5	4	3	2	1
K5	KOSGEB Başvurularının Objektifliği	5	4	3	2	1
K6	KOSGEB Finansman Destek Oranı	5	4	3	2	1
K7	KOSGEB'in İşletmelerin İş Hacimlerini Artırma Etkileri	5	4	3	2	1
K8	KOSGEB'in Rekabet Gücüne Etkisi	5	4	3	2	1
K9	KOSGEB'in İstihdam Oranına Etkisi	5	4	3	2	1
K10	AR-GE Çalışmaları	5	4	3	2	1
K11	KOSGEB'in Ürün ve Hizmet Kalitesinin Artmasına Etkisi	5	4	3	2	1
K12	KOSGEB'in Destek Alanları	5	4	3	2	1
K13	KOSGEB'in İşletmenin Finansal Yapısına Katkısı	5	4	3	2	1
K14	Kısa Dönem Ödemeleri	5	4	3	2	1
K15	KOSGEB'in Psikolojik Katkıları	5	4	3	2	1
K16	KOSGEB'in Üretim Miktarı/Çeşidine Etkisi	5	4	3	2	1
K17	KOSGEB'in Pazarlama Faaliyetine Etkisi	5	4	3	2	1
K18	KOSGEB'in İşletmelerin Fiziksel Kapasitesine Etkisi	5	4	3	2	1

Yapılan analizlerde yorumlanabilir sonuçlar elde etmek ve pozitif yanıtlara daha yüksek puan vermek amacıyla puanlamalar 5'ten geriye doğru sıralanmıştır. Elde edilen sonuçlar her bir soru dikkate alınarak incelenerek Tablo 14'te belirtilmiştir.

Tablo 14: Destekleri Kullanan İşletmeci görüşleri

	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Kararsızım		Kısmen Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kayıp Soru	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
K1	11	23,4	6	12,8	9	19,1	4	8,5	16	34	1	2,1
K2	4	8,5	9	19,1	9	19,1	7	14,9	18	38,3	0	0
K3	8	17	7	14,9	11	23,4	8	17	13	27,7	0	0
K4	7	14,9	9	19,1	11	23,4	8	17	11	23,4	1	2,1
K5	10	21,3	8	17	13	27,7	8	17	8	17	0	0
K6	17	36,2	9	19,1	7	14,9	7	14,9	7	14,9	0	0
K7	11	23,4	15	31,9	12	25,5	2	4,3	7	14,9	0	0
K8	9	19,1	11	23,4	15	31,9	7	14,9	5	10,6	0	0
K9	10	21,3	9	19,1	16	34,0	9	19,1	2	4,3	1	2,1
K10	6	12,8	17	36,2	13	27,7	5	10,6	5	10,6	1	2,1
K11	17	36,2	10	21,3	7	14,9	7	14,9	6	12,8	0	0
K12	13	27,7	12	25,5	9	19,1	6	12,8	7	14,9	0	0
K13	10	21,3	13	27,7	11	23,4	9	19,1	4	8,5	0	0
K14	15	31,9	12	25,5	10	21,3	9	19,1	1	2,1	0	0
K15	19	40,4	10	21,3	10	21,3	6	12,8	2	4,3	0	0
K16	15	31,9	11	23,4	9	19,1	5	10,6	6	12,8	1	2,1
K17	18	38,3	9	19,1	9	19,1	5	10,6	6	12,8	0	0
K18	19	40,4	11	23,4	4	8,5	4	8,5	8	17	1	2,1

K1: Ankete katılan kişilerin “KOSGEB destekleri hakkında işletmemizin bilgi düzeyi yeterli midir?” sorusuna %23,9’lik kısmı katılıyorum derken, kısmen katılanlar %13’lik kısmı kapsayarak bilginin tam olarak yeterli olmadığı görülmüştür. Ayrıca yapılan yorumu destekleyecek şekilde %19,1’lik kısmı kararsız, %8,5’lik kısmı kısmen katılmıyorum ve %34’lük kısmı katılmıyorum cevabı vermiştir.

K2: KOSGEB destekleri için yapılan tanıtım faaliyetlerinin yeterliliği konusunda yapılan araştırmada ise %38,3’lik kısmı katılmıyorum ve %14,9’lik kısmı kısmen katılmıyorum cevabı vererek yapılan tanıtımların yetersiz olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte %19,1’lik kısmı kararsızım ve aynı oranla kısmen katılıyorum cevabıyla karşılaşmakla beraber %8,5’lik kısmı katılıyorum cevabı vermiştir.

K3: “KOSGEB desteklerinin bölge ekonomisine katkısı büyüktür.” sorusuna verilen cevaplarda ise çıkan %17’lik katılıyorum, %14,9’lik kısmen katılıyorum, %23,4’lik kararsızım, %17’lik kısmen katılmıyorum ve %27’lik katılmıyorum sonucunun birbirine çok yakın olmasından dolayı bölge ekonomisine yapılan katkının tartışıla bilirliği yüksek görünmektedir.

K4: KOSGEB destekleri için bürokratik işlemler azaltılmalı mıdır sorusu için verilen cevaplar değerlendirildiğinde ise %14,9’luk katılıyorum, %19,1’lik kısmen

katılıyorum, %23,4'lük kararsızım, %17'lik kısmen katılmıyorum ve %23,4'lük katılmıyorum sonucu ile karşı karşıya kalıyoruz.

K5: KOSGEB destekleri için yapılan başvurularda objektif değerlendirme yapılıyor mu sorusuna %21,3'lik katılıyorum, %17'lik kısmen katılıyorum, %27,7'lik kararsızım, %17'lik kısmen katılmıyorum ve %17'lik katılmıyorum sonucu ortaya çıkıyor.

K6: Yapılan araştırma sonucuna göre %36,2'lik kısım katılıyorum cevabı vererek KOSGEB finansman destek oranı artırılmalıdır düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte %19,1'lik kısım kısmen katılmasına rağmen %14,9'lik sonuçlarla kararsız, kısmen katılmıyorum ve katılmıyorum sonuçları görülmüştür.

K7: KOSGEB destekleri ile işletmemizin iş hacmi artmıştır sorusuna verilen cevapların analizinde ise %23,4'lik katılıyorum ve %31,9'lik kısmen katılıyorum sonuçlarıyla iş hacminin artışına etkisi olduğu görülmüştür. Bununla birlikte %25,5'lik kararsızım, %4,3'lik kısmen katılıyorum ve %14,9'lik katılmıyorum sonuçları görülmüştür.

K8: KOSGEB'in rekabet gücünü artırdığına katkı sağlayıp sağlamadığına dair sorulan soruya verilen cevaplara bakıldığında %19,1'lik kısmi katılıyorum, %23,4'lik kısmi kısmen katılıyorum, %31,9'lik kısmi kararsızım, %14,9'lik kısmi kısmen katılmıyorum ve %10,6'lik kısmi katılmıyorum cevabını vermiştir. Bu sonuçlara göre kararsız olanların fazla olduğu görülmektedir. Rekabet gücünü arttırdığına inananların az olduğu görülmüştür.

K9: “KOSGEB destekleri ile işletmemizdeki istihdam oranı artmıştır.” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında ise ortaya çıkan sonuç analizinde %21,3'lük kısmi katılıyorum, %19,1'lik kısmi kısmen katılıyorum, %34'lük kısmi kararsızım, %19,1'lik kısmi kısmen katılmıyorum ve %4,3'lik kısmi katılmıyorum sonuçları etkinin olduğu yorumunu ortaya çıkarır.

K10: KOSGEB desteklerinin AR-GE çalışmalarına etkisini tespit etmek için sorulan “KOSGEB destekleri Ar-Ge çalışmalarını teşvik etmektedir.” sorusuna verilen cevaplarda ise %12,8'lik kısım katılıyorum, %36,2'lik kısım kısmen katılıyorum, %27,7'lik kısım kararsızım, %10,6'lik kısım kısmen katılmıyorum ve %10,6'lik kısım katılmıyorum cevaplarıyla cevapladığını görüyoruz.

K11: Yapılan ankette verilen cevaplar analiz edildiğinde %36,2'lik katılıyorum ve %21,3'lük kısmen katılıyorum cevapları bize KOSGEB desteklerinin ürün ve hizmet kalitesinin artmasını sağladığını göstermektedir. Geriye kalan cevaplar incelendiğinde ise %14,9'luk paylarla kararsızım ve kısmen katılıyorum cevabıyla karşılaştığı gibi geriye kalan %12,8 ise katılmıyorum cevabı vermiştir.

K12: Yine aynı şekilde ankete katılanların verdiği cevaplara bakıldığında verilen %27,7 katılıyorum ve %25,5 kısmen katılıyorum cevapları KOSGEB'in destek alanlarının genişletilmesi gerektiğini gösterir. %19,1 kararsızım, %12,8 kısmen katılmıyorum ve %14,9 katılmıyorum cevapları ise geriye kalan düşünceleri göstermektedir.

K13: Yapılan ankette katılan şahısların "KOSGEB desteklerinin işletmelerin finansal yapılarına önemli katkısı olmuştur." sorusuna verdikleri cevaplar ise %21,3'lik kısım katılıyorum, %27,7'lik kısım kısmen katılıyorum, %23,4'lik kısım kararsızım, %19,1'lik kısım kısmen katılmıyorum ve %8,5'lik kısım katılmıyorum olarak karşımıza çıkıyor.

K14: KOSGEB desteklerinin kısa dönem ödemeleri yapılmasında önemli katkısı olmuş mudur düşüncesine %2,1 ile verilen katılmıyorum cevabı katkının olduğunu gösterir. Bunu destekle şekilde anket sonuçlarının kalan kısmı %31,9 katılıyorum, %25,5 kısmen katılıyorum, %21,3 kararsızım ve %19,1 kısmen katılmıyorum şeklinde cevaplamıştır.

K15: Yapılan anket çalışmasında ortaya çıkan %40,4'lük katılıyorum cevabı KOSGEB'in işletmelere psikolojik (motivasyon artırıcı) katkısı olduğunu göstermiştir. Geriye kalan cevaplarda ise %21,3 kısmen katılıyorum derken %21,3 kararsız kalmıştır. Ayrıca %12,8 kısmen katılmıyorum derken %4,3 katılmıyorum cevabı vermiştir.

K16: Yapılan ankette sorulan "KOSGEB destekleri ile üretim miktarımız/çeşitliliğimiz artmıştır." sorusuna verilen cevaplardan %31,9'lik kısım katılıyorum, %23,4'lik kısım kısmen katılıyorum, %19,1'lik kısım kararsızım, %10,6'lık kısım kısmen katılmıyorum ve %12,8'lik kısım katılmıyorum sonucu ortaya çıkmaktadır.

K17: Anketçiler verdikleri cevaplarla %38,3'lik kısım KOSGEB destekleri ile pazarlama faaliyetlerinin arttığını düşünürken %19,1'lik kısım kısmen katılıyorum, %19,1'lik kısım kararsızım, %10,6'lık kısım kısmen katılmıyorum ve %12,8'lik kısım katılmıyorum cevapları vermiştir.

K18: KOSGEB desteklerinin işletmelerin fiziksel kapasitesini geliştiriyor mu düşüncesine %40,4'lük kısım katılıyorum, %23,4'lük kısım kısmen katılıyorum, %8,5'lik kısım kararsızım, %8,5'lik kısım kısmen katılmıyorum ve %17'lik kısım katılmıyorum cevapları vererek düşüncelerini belirtmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Girişimciyi, risk üstlenerek yeni fikirler üreten veya farklı gelişmeler gösteren kişi olarak tanımlamak mümkündür. Bu sebeple girişimci, yeni imkânlarla, yeni

teknolojilerle ve farklı hikâyelerle toplumu tanıştırmaktadır. Bunun neticesi olarak daha önce kullanılmayan ya da kendisinden daha az verim alınan kaynaklar ekonomiye kazandırılmakta ve üretimde artış ve verimlilik meydana gelmektedir. Yeni açılan bir işletme ülke istihdam kapasitesini artırarak iktisadi kalkınma ve büyümeyi sağlamaktadır. Bu doğrultuda ülkemizde girişimci adaylarının başarılı olabilmeleri ve daha başarılı işletmeler kurabilmeleri girişimcilik alanındaki araçların etkinliklerinin artırılması ve çeşitlendirilmesine bağlıdır. Bu bağlamda, idari ve hukuksal normların iyileştirilmesi hayati öneme sahiptir. Böylelikle girişimcilerin cesaretleri artacak ve girişimcilik kültürünün yaygınlaşması sağlanabilecektir. Bu bağlamda şirket kuruluşu, işleyişi ve kapanışına ait bürokratik işlemler azaltılabilir, vergi işlemleri kolaylaştırılmalı ve yeni kurulan işletmelere vergi muafiyeti ve istisnası getirilmelidir.

Saha araştırmasında girişimcilerin büyük bir kısmının KOSGEB desteklerinin yeterince kapsayıcı olduğunu, ancak limitlerinin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda destek limitlerin artırılması girişimcilere taze bir kan olacaktır. Hatta destek limitlerinin her yıl TÜFE oranında otomatik olarak artırılması destek limitlerinin yetersizliği sorununa büyük ölçüde çözüm olacağı düşünülmektedir.

Araştırma neticesinde ortaya çıkan bir diğer önemli husus destek ödemelerinin geç yapılmasıdır. Bu durumda KOBİ'ler çalışma sermayesinde çok büyük sıkıntıya düşmekte, borçlarını ödemekte gecikmeler yaşandığı için alacaklılara kaşı zor durumda kaldıklarını ifade etmektedirler. Bu durumun önüne geçilmesi için ilgili işletme için destek kararı alındığında destek bütçesinin ilgili birim hesaplarına aktarılması ve işletme ödeme talebinde bulunduğu zaman destek ödemesine mani bir engel yok ise destek ödemesinin hemen ilgili hizmet merkezi tarafından yapılması bu sıkıntıları önleyecektir.

Çalışmamızda da ortaya çıkan bölgedeki nitelikli eleman sorununa çözüm bulunmalı, işletmelerin daha profesyonel yönetilmeleri için uzman kişiler istihdam etmeleri sağlanmalı ve desteklenmelidir. KOSGEB'in sunmuş olduğu Nitelikli Eleman Desteği yaygınlaştırılmalı ve desteğin sadece lisans mezunlarına değil ön lisans mezunlarına da verilmesi sağlanarak hedef kitlesi genişletilmelidir. Bu şekilde kalifiye elemanların bölge dışına çıkmamasına olanak sağlanmış olacaktır. Belirtilen eksikliğin dışında finansman, sanayi alanlarındaki yetersizlik, bilgi ve verimli üretim teknolojisi eksikliği, yönetim ve kontrol sistemlerinin etkin kullanılamaması, danışmanlık hizmetlerine erişimde sıkıntılar ile bunlarla bağlantılı sorunlardan muzdarip oldukları açıktır. Her işletmenin bir ya da daha fazla sayıda nitelikli eleman istihdam edemeyeceği ve bu sorunları tek başına çözemeyeceği gerçeği göz önünde bulundurularak, işletmelerin profesyonel destek alabilecekleri bir kamu mekanizmasının oluşturulmasında fayda bulunmaktadır. Kurumların uzman personellerinin sayısı artırılarak işletmelerin belirli periyotlarla ziyaret

edilmeleri sağlanmalı ve her işletmenin analizi yapılmalıdır. Bu şekilde işletmelerin sorunlarının çözümünde fikir alışverişi sağlanmalı, kurumsallaşma süreçlerini tamamlamaları ve desteklerinden daha fazla yararlanabilmeleri için karşılıksız danışmanlık hizmeti verilerek yönlendirilmelidir.

İşletmelerin profesyonel yöneticiler istihdam etmeleri ve yöneticilerin yetkinlik düzeylerinin artırılması gereklidir. İşletmelerin birçoğunun yöneticilik eğitimi almadan sadece tecrübe ile hareket ettikleri ve genelde işyeri sahibi tarafından yönetildikleri görülmektedir. Bu durum yerine işyeri sahibi de olsa profesyonel yönetim anlayışının hâkim olması için eğitim alması şarttır. Aksi takdirde işletmelerin pek çok fırsatı kaçıracağı ve sorunun temeline ulaşamayacağı açıktır. Büyümek isteyen KOBİ'ler; profesyonel yönetim desteğini ihmal etmemeli ve bunun için bir yönetim takımı oluşturmalıdır.

Araştırma esnasında görüşülen KOBİ'lerden alınan geribildirimlere göre, desteklerin yeterince bilinmediği ortaya çıkmıştır. Bunun yanında desteklerin sadece belirli bir kesim tarafından kullanıldığı/kullanılabileceği düşüncesi bir kısım işletmede hâkimdir. Bu yanılığın kırılması için kamu otoritesi tarafından yerel ve ulusal basın yolu ile destekler ve yararlanma koşullarının kısaca anlatılmasında, TV ve gazete reklamları yapılmasında fayda görülmektedir. Bu politika ile desteklerin daha geniş bir alana yayılması ve daha fazla sayıda KOBİ'nin istifade etmesi sağlanmalıdır.

Araştırma kapsamında yapılan anket çalışması sonuçları, Bingöl'de faaliyet gösteren KOBİ ölçeğindeki işletmelerin büyük bir kısmının muhasebe/finansman birimi olduğunu gösterse de bu durumun işletmelerin çoğunluğu için fiili durumu yansıttığı söylenemez. KOBİ'lere hizmet ve destek veren kurum ve kuruluşlar kendi tanıtımlarını çok iyi yapmalı, bu hizmet ve desteklerin yararlandırılması noktasında uygun şartların oluşturulup ilgili bürokratik prosedürler azaltılarak teşvik edilmeleri sağlanmalıdır. KOSGEB tarafından verilen hizmet ve desteklerin basın ve yayın araçlarıyla, radyo ve televizyonlarla KOBİ'lere duyurulması sağlanmalıdır. Başarılı KOBİ'ler ödüllendirilmeli, bu şekilde diğer KOBİ'lerin de teşvik edilmeleri sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKGEMCİ, Tahir (2001), *KOBİ'lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler*, KOSGEB Yay., Ankara.
- ALPTÜRK, Ercan (2008), *KOBİ Rehberi*, Yaklaşım Yay., Ankara.
- ARAT, Zeynep (2004), *KOBİ'ler, Yerel Yönetimler ve Çevre*, II. KOBİ Zirvesi Bildiriler Kitabı, İstanbul.

- AYKAÇ, M., PARLAK Z. ve ÖZDEMİR S. (2009), “Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Arttırılması ve Türkiye’de KOBİ’ler”, *İstanbul Ticaret Odası*, İstanbul.
- CANSIZ, Mehmet (2008), *Türkiye’de KOBİ’ler ve KOSGEB*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ÇATAL, M.Faruk (2010), “Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Rolü”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, ss.333-352.
- DEVELİ, Hilmi (2008), “KOSGEB Yeniden Yapılanıyor”, *Girişim Dergisi*, ss. 2-11.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001), “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005”, *DPT Yayınları*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı(2007), “Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013”, *DPT Yayınları*, Ankara.
- ERDOĞAN, B.Z., DEVELİOĞLU K. ve BÜYÜK K. (2006), *KOBİ’ler İşleyiş, Sorunlar ve Çözüm Öneriler*, Ekin Yay., Bursa.
- ERDOĞAN, B.Zafer (2011), *Girişimcilik ve KOBİ’ler Teori ve Uygulama*, Ekin Yay., Bursa.
- İRİZ, Rıfat (2005), *Yaratıcılık ve Yenilik Bağlamında Girişimcilik ve KOBİ’ler*, Çizgi Yayınevi, Konya.
- Kalkınma Bakanlığı (2011), “Kalkınma Ajansları 2010 Yılı Faaliyet Raporu”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2007), “KOBİ Stratejisi Eylem Planı 2007-2009”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2011), “KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2013”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2011), “KOSGEB Stratejik Planı 2011-2015”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2012), “KOBİ Proje Destek Programı Uygulama Esasları”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2013), “Genel Destek Programı Uygulama Esasları”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2013), “Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- KOSGEB (2013), “KOSGEB Faaliyet Raporu2012”, *KOSGEB Yay.*, Ankara.
- MÜFTÜOĞLU, M.Tamer (2007), *Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler KOBİ’ler*, Turhan Yay., Ankara.
- ÖZBEK, Zerrin (2008), “KOBİ’lerin Türk Ekonomisine Etkileri”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı.3, ss. 49-57.
- ÖZDEMİR, S., ERSÖZ H.Y. ve SARIOĞLU H.İ. (2006), “İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi”, *İstanbul Ticaret Odası*, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010), “TÜİK Yıllık İş İstatistikleri”, *TÜİK Yay.*, Ankara.